

Läraren vandrade i Kvalhem och kom till en stad. Mitt på stora torget stod en bronsbild av fäderneslandets förstörare. Ungdomen hade tågat i procession för att fira hjälten. Läraren frågade ledaren: Varför fira de fosterlandets förstörare? – Jag vet inte, svarade ledaren. - Äro de tokiga? - Sannolikt; härnere är allting bakvänt. Denna hjälten ansågs också tokig, och det var han nog. Han förde vanvettiga krig, flydde vid nederlag och sköt skulden på andra; föll ihop i olyckan som en fåne, låg i säng och låtsades vara sjuk; intrigerade på lediga stunder, men alltid illa; gjorde slutligen falskt mynt, men skaffade sig en bulvan, som blev rådbråkad. Fäderneslandet förblev ruinerat och kunde aldrig återvinna sitt forna utseende. - Och den mannen fira de? - Ja! Men de har fler statyer. Borta i den där parken står en med lagerkrans på huvudet; han var den mest lastbare man på sin tid; och där längst bort vid hamnen står en tredje staty av en menedare. . . - Det är ju som hos oss, nästan, sade läraren. - Dja, det är bra likt. - Var äro vi då hemma? - Hos denna världens furste, som är Dyngherren. Men varen vid gott mod, jag haver övervunnit världen!"

Citat ur "En Blå bok" av August Strindberg.

1709-1710

Karl XII - "fäderneslandets förstörare". Skånelands tribut. Skåneländska ryttare inläses i fästningarna. Danska armén landstiger i Skåne. Skåne erövrar. Kvarvarande skåneländska ryttare deserterar till danskarna. Svenskarna flyr Skåneland. Slaget vid Helsingborg.

I juni 1706 utnämndes generalkommissarien vid den svenska armén i Polen, greve Magnus Stenbock till guvernör i Skåne efter general Rensköld. Det tog mer än ett år innan Stenbock kunde lämna Polen och först den 18 september 1707 övertog han sitt ämbete. Det hade dittills från 1700 förvaltats av vice guvernören, friherre Axel von Falzburg. Stenbocks berättelse till rådet i januari 1708 visar, att hans företrädare illa förvaltats sitt uppdrag, stor oordning kunde spåras i den skånska förvaltningen. Ämbets- och tjänstemän hade titt som tätt gjort sig skyldiga till grov brottslighet mot folket, i form av utpressningar och annat egennyttigt förfarande, eller som det heter, "hvarjehanda olidliga plågor och pålagor samt annat hårdt förtryck af egennyttiga militie-, lands- och stadsbetjente".

Den 12 juli 1709 skrev Karl XII ett brev till rådet från Ossow vid Svarta Havet, som bland annat innehöll följande upplysningar: "Det är en rum tid att vi utur Sverige hava haft några tidender, ej heller kunna få tillfälle, att sända härifrån några brev. Emellertid har tillståndet här varit gott och allt väl avlupit, så att man inom kort förmodar att hava så stor överhand över fienden, så att han skulle nödsakas ingå sådant slut, som man åstundade av honom. Dock är det hänt att den 28 förledne månad genom ett öde och olyckligt tillfälle de svenska trupper lidit avbräck uti ett fältslag, vilket är skett alldeles intet genom fiendens stridbarhet eller myckenhet, ty fienden har i förstone allt stadigt blivit driven, utan själva orten och lägenheten har varit så fördelaktig för fienden samt befäst, så att därigenom de svenske hava haft förlust, som utav stor åtrå till fäktandet, oaktat alla fiendens fördelar, hava fienden allt stadigt angripit och förföljt, varpå sedan har hänt att mesta delen av fotfolket blivit förlorat och själva rytteriet lidit också en stor avbräck. -"

På det här sättet kunde således denne man beskriva det totala nederlaget vid Poltava den 20 juni 1709 och den därpå nesliga kapitulationen vid byn Perevolotj'na, då den svenske generalen Adam Ludvig Lewenhaupt utan motstånd, överlämnade resterna av den karolinska armén, på omkring 14000 man, till en underlägsen rysk motståndare. Samme man befann sig dessutom just då på flykt mot Baltikum med 150 man, vilket var allt som var kvar av den armé han fört in i Ryssland. Den av Strindberg citerade meningen i inledningscitaten var säkerligen inte gripen ur luften, men det är ju så som Strindberg skriver på ett annat ställe i det citerade verket: "De döda regenterna har upphört att räknas till historien, de äro gudar och deras minne är religion". Med andra ord är det helt enkelt hädelse att skriva något ofördelaktigt om dem, - och det har man ju heller inte gjort i den riksstyrda historiebegrivningen om aristokraternas förehavande. Där berättar man heller inte mycket om att den svenska befolkningen minskade med omkring en million människor under Karl XII:s regeringstid. Eller att den million som fattades försvunnit ur landet genom krigen och utflyttningar och inom landet genom pest och allmän hungersnöd. Man aktar sig också för att nämna det självsvald och de utpressningar hans armé gjorde sig skyldig till inom det egna landets gränser före fälttåget mot Norge, som för den drabbade allmogebe-folkningen blev olidligare än alla kontributioner, då det till och med gick så långt att kungen borde erinras om att man inte fick fara fram i eget land som i fiendeland. August Strindberg skriver i "Svenska folket" om Karl XII:s tid: "Att förtjusningen över konungens krig skulle varit stor, är osanning. I Dalarna gjordes uppror, när utskrivningen skulle ske till Ryssland, och underrättelsen om konungens död mottogs med stor glädje utom av en del av hans gamla knektar, som sedan jämte poemförfattare förhårligat hans ogärningar".

Det har heller inte varit värt att nämna, att skåneländska allmogen till priset av oerhörda uppoffringar, fick bidra till Karl XII:s och svenskarnas krigsföretag på Europas fastland. Enbart från 1700 fram till våren 1709 hade svenskarna tvångsutskrivit minst 12000 man i Skåneland. Inberäknat garnisonerna hade detta vanvettiga krig kostat det skånska och blekingska folket minst 15000 i döda och saknade. Stenbock intygade själv, att ingen annan provins i Sverige lämnat från

sig så mycket folk. Det kan också bestyrkas genom att den karolinska armén innehöll upp emot 35 procent manskap från Skåneland, vilka på intet sätt kunde betraktas som frivilliga.

Sjukdomar, fattigdom och nöd samt utlämnande till myndigheternas godtycke, blev lönen för det skånska folkets prövningar samt i spåren av det hela mer än ettusen ödehemman. Kungens vilja var dock att ändå mera folk skulle skrivas ut, trots att det snart ej fanns andra kvar än gamla och orkeslösa. "Inga ogrundade invändningar få hindra verket, kunnande uti Skåne ingen brist vara på manskap, aldenstund detsamma hvarken är vordet förminskadt genom svåra rekryteringar, eller af den smittosamma sjukdomen, hvilken der intet hafver varit", skrev Karl XII i verklighetsfrämmande ordalag från sin frivilliga fångenskap i Turkiet. Sådant trams kunde denne folkförstörare hänge sig åt, då han välbehållen satt i skydd under den turkiske sultanens tak, utan att ta någon notis om det skånska folkets oerhörda misär.

Under sommaren 1709 bestämdes, att den skånska adelsfanan och de båda skånska kavalleriregementena skulle uppsättas på nytt. Defensivkommissionen angav därom den 7 september 1709: "Den rusthållare, som icke förmådde anskaffa god karl, häst och mundering, skulle genast afsägas från hemmanet, som skulle lemnas till en förmögnare". Stenbock å sin sida försökte inför den väntade danska invasionen "på tjenligt sätt och med bevekliga termer admonera skåningarne till all huld- och trohet". - Men han ansåg ändå att skåningarna inte var att lita på, om de ej "melerades" bland infödda svenskar. Stenbock vågade därför inte heller uppstå rekryter till de nyuppsatta regementena, förrän de utlovade reguljära trupperna uppifrån Sverige ankommit till Skåne!

I slutet av oktober 1709 ankom de båda utlovade kavalleriregementena från Sverige till Skåne. Man vågade då sticka in femtio skånska rekryter i vardera regementet. De övriga utskrivna rekryterna lades för säkerhets skull in på fästningen i Malmö. Stenbock erfor tämligen snart, att han inte kunde lita på sina tvångutskrivna skånska rekryter då de visade benägenhet att kasta de svenska uniformerna och försvinna från hären. Ingen av dessa kom därför att delta i det skånska fälttåget den här gången. Med den här bakgrunden samlades mer än 1000 skånska ryttare i fästningarna Malmö och Landskrona. Även de skånska saltpetersjudarna inkallades. Dessa som uppgick till mellan 200 till 300 ansågs lika opålitliga som rekryterna och dög därför inte till annat än arbete på fästningsvallarna. Men åtskilliga, såväl rekryter som saltpetersjudare, tog första bästa tillfälle i akt att rymma innan fästningsportarna stängdes bakom dem.

Så slöts då den cirkel som påbörjats genom freden i Fountainebleau genom den danska härens landstigning på den skånska jorden vid Råå den 2 november 1709. Hären, som uppgick till omkring 15000 man, stod under befäl av den beprövade generalen Christian D Reventlow. Den danska armén kunde gå iland utan motstånd, eftersom Stenbock föredrog att låta den svenska skånehären, bestående av tre kavalleriregementen, dra sig tillbaka till andra sidan av Löddeå.

Då den danska armén inte medförde några förråd var den hänvisad att försörja sig i Skåne. Stenbock noterade härom, att det inte rönnte några svårigheter då den skånska allmogen var gynnsamt stämd mot danskarna. Enligt vittnesbörd for de också fram med mänskliga metoder mot allmogen "och inte som rofdjur". Det var också en av anledningarna till att bönderna villigt levererade nödvändiga förnödenheter till lägret vid Råå. Reventlow hade för övrigt redan vid landstigningen, vid hot om livsstraff, föreskrivit att ingen soldat fick hänge sig åt plundring av bönderna, utan allt skulle betalas i reda pengar.

Åtskilligt talar för att bönderna däremot visade avgjord motvilja att leverera något till svenskarna och för att komma undan detta drog de sig inte ens för att gömma vad de hade för svenska upphandlarpatruller. Viljan att lämna förnödenheter till danskarna avtog dock, då det visade sig att de danska finanserna efter en tid ej tillät annat betalningsmedel än kvittenser på framtida skattebefrielse. Reventlow gjorde vad han kunde för att intressera den danska regeringen för de uppkomna problemen. Det var inte bara brist på pengar utan även brist på förnödenheter, material och inte minst på hästar till kavalleriet. I Köpenhamn slog man dövörat till inför Reventlows böner och denna passivitet var en av anledningarna till att inte bara disciplinen blev sämre utan vad värre var, den olyckliga utgången av fälttåget.

I den danska armén fanns det åtskilliga Skåneländare, vilka under den hårda utskrivningstiden till de svenska arméerna på andra sidan Östersjön, valt att i stället rymma till Danmark. Kommendanten på Kronborg kunde i det avseendet berätta, att den skånska invasionen över Öresund till Själland tilltagit från 1707 och att han under hösten 1709 sett hela skaror av män, kvinnor och barn nattettid ta sig över sundet. Till dessa kan också läggas, att många av den svenska arméns skånska ryttare och dragoner i Skåne deserterade till danskarna. Det omvittnas att före utgången av januari månad 1710 hade omkring 100 skånska ryttare ur Gyllenstiernas regemente med hästar och mundering gått över och tagit tjänst i den danska armén! Den stora massan av det skånska folket visade heller ingen försvarsvilja mot det gamla moderlandets soldater. Härtill bidrog de danska truppersnas hänsynsfulla uppträdande mot befolkningen. Stenbock i egen hög person vitsordade det här förhållandet då han skrev, "danskarna visa sig mycket hövliga, då de låta skämta och disputeras med sig."

Trettio år efter freden i Fountainebleau hälsades i stället den danska armén ännu en gång som befriare! Ännu fanns här en samhörighetskänsla med det gamla moderlandet, även om formerna var mer passiva än då danskarna 1676 gick iland på den skånska jorden med sin krigsmakt. Uniformiteten och den svensk dominerade skånska adeln hade helt naturligt satt sina spår under de gångna åren och därtill kom alla de inflyttade av "svensk nation". Trots detta ställde sig den nya generationen på fädernas sida i valet mellan danskt och svenskt och detta trots de uppenbara risker valet kunde föra med sig i framtiden. Svaret kan i viss mån sökas i hur det nya fosterlandets "förstörare" farit fram mot Skånelands folk under de gångna hårda utskrivningsåren, med "hvarjehanda olidliga plågor och pålagor samt annat hårdt förtryck-."

Ganska snabbt föll hela Skåne, med undantag för fästningarna i Malmö och Landskrona, i den danska arméns händer. På nyåret 1710 föll också fästningsstaden Kristianstad under den danska marschen mot öster. Överallt syntes den danska armén ha blivit väl mottagen av det skånska folket. Inte minst gällde detta Kristianstad, där några borgare till och med låtit "illuminera" sina hus vid danskarnas intåg i staden. I Kristianstad liksom på andra ställen tilläts plundring under viss kortare tid, men den begränsades strängeligen att avse enbart de inflyttade svenskarnas egendom.

För svenskarna innebar den danska uppmarschen ständig reträtt och i reträttens spår skövlingar och våldsamheter mot civilbefolkningen. Stenbock har redovisat åtskilliga klagomål av den här arten, vilka bestod i "oordningar och våldsamheter", som utpressningar och plundringar mot allmogen längs de vägar där den retirerande svenska armén drog fram. Stenbock själv måste, som han säger i brev till defensivkommissionen den 17 november 1709, maktlös konstatera, "jag kan aldrig tillfyllest beklaga med hvad désordres de (trupperna) framfara, oaktat jag hvar och en strängeligen förmanat och försett de gemene med penningar till deras dagliga uppehälle". Våldsamheterna mot civilbefolkningen tilltog och nådde oanade höjder efter den svenska reträtten från Kristianstad. Våld och disciplinlöshet hörde till den dagliga rutinen, i förening med brist på proviant och kläder gick det ut över den olyckliga befolkningen i östra Skåne. Ögonvittnen omtalar, att de svenska soldaterna for fram som om de befunnit sig i fiendeland - och det var de nog också ännu en gång.

De skånska ryttare som ännu fanns kvar i bland de svenska styrkorna deserterade hoptals över till danskarna. Generaladjutanten Huitfeldts journal visar till exempel, att trettio stycken rymt en natt från Gyllenstiernas regemente, som då stod vid Osbyholm. De opålitliga skåningar som ännu fanns kvar inmanades som fästningsförstärkning till Malmö, för att man där bättre skulle kunna bevaka dem. Generalamiralen Hans Wachtmeister ansåg, att de skånska soldaterna var så opålitliga att de i stället borde skickas över till Finland eller Livland och där avlösa svenska trupper, som i sin tur kunde skickas till Skåne.

Under första veckan av januari 1710 avancerade danska trupper norrut mot det urgamla bro- stället i Torsebro och den 13 januari tilltvingade man sig övergången till Helgeåns östra sida. Vägen mot Kristianstad låg nu öppen och samma dag lämnade de svenska regementena brådstörtat Kristianstad under generalmajoren Göran Gyllenstiernas befäl. Danskarna hann upp den retirerande styrkan strax väster om Fjälkinge by. Den av svenskarna värvade sachsiska bataljonen, som tagit ställning bak en gärdesgård framför en hedsträckning med stora stenar, gav genast upp kampen, sedan ryttmästaren Sven Hiertas västgötaryttare vänt ryggen till och i full galopp begivit sig österut. Tydligen greps de av panik vid åsynen av de danska styrkorna. Paniken bland svenskarna spred sig som en löpeld och inom kort var större delen av den svenska styrkan i upplösning och med ryttarna i spetsen på full flykt mot Valje. En del av dem greps av sådan skräck att de inte stannade förrän i Karlshamn!

Gyllenstierna och Lars Hierta lyckades samla ihop 300 man ur olika regementen, vilka förskansade sig bak en gärdesgård i närheten av Trollasten. I skydd av mörkret kunde denna styrka fortsätta reträtten österut. Danskarna tog samma kväll sitt högkvarter på Ljungby slott. Svenskarnas sachsiska bataljon om 415 man gick helt förlorad. Åtskilliga av sachsarna gick i dansk tjänst, liksom sexton skånska ryttare, vilka på kvällen den 23 januari deserterade till danskarna. Genom den besinningslösa flykten förlorade svenskarna sina förråd i Bäckaskog, Hammar, Åhus och Kristianstad, vilka ograverade föll i danskarnas händer.

Vid tillfället för flykten var Stenbock på väg västerut mot Kristianstad och mötte de flyende svenskarna strax väster om Skräbeån. Trots alla ansträngningar lyckades han inte få stopp på dem förrän de hunnit över landsvägsbron vid Nymölla. Vid Sissebäck i Valje, på gränsen mellan Skåne och Blekinge, lyckades Stenbock, understödd av överstelöjtnant Cronberg vid Västgöta regemente, något så när ordna de kvarvarande skvadronerna. Ett talande bevis för den svenska stridsmoralen kan anses vara, att den danska styrkan som den här dagen varit i elden inte uppgick till mer än omkring 300 man!

Den 14 januari fortsattes den svenska reträtten från Sölvesborg till Mörrum, varifrån man de närmaste dagarna sände nödrop om behovet av skyndsamma förstärkningar. Vid middagstid den 17 januari gjorde den danska hären halt i det utplundrade Sölvesborg. Under den fortsatta marschen österut, delade sig den danska styrkan och gick på båda sidor om Vesan. Den 18 januari stannade danskarna i Ryedal och nästa dag anträdde marschen mot Mörrum. Natten innan bröt svenskarna upp från sina ställningar i Mörrum och fortsatte flykten österut. Stenbock anlände till Ronneby med kavalleriet den 19 januari där han överlämnade befälet till Gyllenstierna, varefter han själv begav sig till den svenska arméns uppsamlingsplats i Växjö.

På kvällen den 19 januari anlände Reventlow med den danska armén till Karlshamn. Han stannade i staden till den 24 januari, då han helt oförmodat återvände västerut mot Kristianstad där han fyra dagar senare gick i kvarter. Med sig hade han då inte mindre än 347 blekingska båtsmän, vilka önskade gå i tjänst på den danska flottan.

Sedan Stenbock rekonstruerat sin armé bröt han omkring den 1 februari 1710 in i Skåne. I samlingspunkten Osby samlades under de följande veckorna omkring 16000 uppsvenskar, fördelade på 60 kavallerikompanier och 20 bataljoner. I hären ingick också sex kompanier ur "Skånska tre- och femmänningsregementet", till största delen bestående av invandrade svenska skåningar. Den danska armén, som dragit sig tillbaka till Helsingborg, uppgick till 13100 man enligt generaladjutanten Kleppings uppgifter. Den många gånger avgörande faktorn, kavalleriet var starkt underlägset det svenska, då man inte kunde ställa upp mer än 29 kompanier. Detta förhållande blev kanske en avgörande orsak till utgången av fälttåget. En annan orsak var att den danske befälhavaren Reventlow blev sjuk och fick överlämna befälet till general Jörgen Rantzau, visserligen en tapper man,

men en man som i viss mån saknade den strategiska överblick som hans motståndare hade.

Tidigt på morgonen den 28 februari 1710 lämnade den svenska hären sitt läger kring Fleninge gästgivargård. I trakterna kring Ringstorp möttes de båda härarna. I inledningsskedet vann den danska armén uppenbara fördelar, men dessa kunde inte utnyttjas, eftersom Rantzau mer eller mindre lämnade sin armé utan ledning, genom att han själv deltog i ryttarkampen man mot man. Genom detta försvann också den samordnande och överblickande ledningen och utgången blev därför given. Efter fyra timmars oavbruten strid stod Stenbock som segerherre på valplatsen. Kring honom låg omkring 8000 döda eller sårade soldater, av vilka omkring 5000 hörde till den danska armén.

Det är inte otänkbart att slaget fått en annan utgång med Reventlow som befälhavare. Kanske skulle heller inte det ha hjälpt, eftersom bristerna hos den danska armén borde ha åtgärdats redan strax efter landstigningen. Ansvaret för utgången får i stället läggas på den danska regeringen. Reventlow hade gång på gång begärt förstärkningar i första hand i form av kavalleri, men till intet som helst resultat. Denna passivitet från en regering, som dock beslutat om landstigningen och kriget, får anses vara utan motstycke. Härigenom bidrog således den danska regeringen till att definitivt lämna ifrån sig sina gamla östansundska landsdelar, eller som svenskarna framställer det, - rädda Skåne åt Sverige. Må vi emellertid sätta tro till, att det ingalunda var på det sättet som våra historiker försökt inbilla oss, att "Bocken och hans getapågar" var skåningar den gången det begav sig vid Helsingborg. Där fanns inga skåningar av "skånsk nation", utan i förekommande fall enbart, skåningar av "svensk nation", som stred för att behålla en rik och värdefull erövring. Skåningarna själva hade under hela fälttåget varit passiva åskådare mot en oviss framtid och med minnet i behåll, hur det gick för deras fäder förra gången, då dessa tog ställning för eller mot.

Den 5 mars 1710 lämnade de sista danska soldaterna Helsingborg. Klockan var då nio på kvällen och dimman låg tät över staden och sundet. Det danska kavalleriets hästar låg i tusental slaktade på stadens gator, som döda utropstecken över Fredrik IV och Danmarks kortsynta planering. Ännu ett kapitel i den gamla stadens historia var avslutat, denna stad som i århundraden varit utsatt för svenskarnas maktpolitik, belägringar, erövringar och skövlingar, må vi på nytt upprepa årtalen 1263, 1318, 1369, 1452, 1525, 1644, 1676, 1678 och nu 1709.

Men det var inte bara Helsingborg som nu var utblottat och medtaget genom den store "förstörarens" politik. I ett brev till rådet den 10 juli 1711 skrev Skytte: "På femtio år, som jag varit här i Skåne, har jag aldrig sett armodet och eländet så stort". Tillståndet förvärrades stadigt från hösten 1710 sedan pesten kommit över Östersjön. Folk dog i massor. Särskilda begravningsplatser fick inrättas överallt i socknarna. Svepningar fick ej användas, gravöl och onödiga folksamlingar förbjöds. Allt sammantaget, en tragedi som vi i vår tid svårligen kan göra oss en föreställning om.

Ett sedan decennier slaget, kuvat och sargat folk stod nu på knä inför makter, som man ej kunde komma till tals med. Arma skånska folk luttrat genom århundradens kamp nu fullkomligt nedslaget. . . .

"Då prisade jag de döda,
som redan hade fått dö,
lyckliga framför de levande,
som ännu leva;
men lycklig framför båda
prisade jag den som ännu
icke hade kommit till,
den som hade sluppit att se
vad ont som göres under solen".

Predikaren 4: 2-3

Stenbock fick också sin belöning, av generalguvernören blev det en fältmarskalk 1712 med seger vid Gadebuch samma år. Han mötte sitt öde vid kapitulationen i fästningen Tönningen 1713, då han som fånge fördes till Köpenhamn. Sin återstående levnad fick han tillbringa i Fredrikshavns citadell. Då döden befriade honom den 23 februari 1717 var han glömd av svenskarna.